

Svakodnevia u prvom hrvatskom bontonu

Lončarić, Vlasta

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:203545>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Svečilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

i Engleskog jezika i književnosti

Vlasta Lončarić

Svakodnevnica u prvom hrvatskom bontonu /

Everyday life in the first Croatian etiquette guide

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2012. godina

SAŽETAK

Književnost 18. stoljeća određuje stilski pluralizam i stilsko-književna rascjepkanost Hrvatske. Novi historizam promatra retrofleksiju književnosti, odnosno književnost kao odraz društva i način na koji se književnost odražava na društvo, povijest ili kontekst. Promatrajući elemente svakodnevice u djelima 18. stoljeća dolazimo do izravnih podataka o životnim prilikama ljudi toga doba. Prvi hrvatski bonton, *Regule* Juraja Muliha, pisane su u prosvjetiteljskoj tradiciji s namjerom poučavanja naroda lijepim manirama. Kroz elemente svakodnevice podijeljene u četiri podskupine – hrana i piće, stanovanje, moda, ljudi i običaji, dobivamo prikaz životnih prilika čovjeka 18. stoljeća. Uspoređujući *Regule* s djelima drugih autora s područja Banske Hrvatske, potvrđujemo podudaranje mnogih elemenata, ali i uviđamo da je većina autora pisala u prosvjetiteljsko-obrazovnoj tradiciji te da su svjesno nastojali svojim djelima utjecati na ponašanje svojih suvremenika.

KLJUČNE RIJEČI

Juraj Muliha, bonton, svakodnevica 18. stoljeća, prosvjetiteljstvo

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. STILSKI PLURALIZAM 18. STOLJEĆA.....	5
3. JURAJ MULIH – ŽIVOT I DJELO	7
4. <i>REGULE RODITELOV I DRUGEH STAREŠEH I REGULE DVORJANSTVA</i>	9
4.1. ELEMENTI SVAKODNEVICE U DJELU	10
4.1.1. HRANA I PIĆE	11
4.1.2. STANOVANJE.....	13
4.1.3. MODA	13
4.1.4. LJUDI I OBIČAJI.....	14
4.2. SVAKODNEVICA DJELA U KONTEKSTU SVAKODNEVICE BANSKE HRVATSKE.....	20
4.3.1 HRANA I PIĆE	20
4.2.2 STANOVANJE.....	21
4.2.3 MODA	21
4.2.4 LJUDI I OBIČAJI.....	22
5. ZAKLJUČAK	23
6. PRILOZI.....	24
<i>Tablica 1 – Elementi svakodnevnice (hrana) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	24
<i>Tablica 2 - Čestotnost pojavljivanja elemenata svakodnevnice (hrana i piće) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	25
<i>Tablica 3 – Elementi svakodnevnice (stanovanje) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	26
<i>Tablica 4 - Čestotnost pojavljivanja elemenata svakodnevnice (stanovanje) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	27
<i>Tablica 5 – Elementi svakodnevnice (moda) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	27
<i>Tablica 6 - Čestotnost pojavljivanja elemenata svakodnevnice (moda) u Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva</i>	28
7. LITERATURA I IZVORI.....	28

1. UVOD

Predmet istraživanja ovog seminara elementi su svakodnevice u *Regulama roditelov i drugeh starešeh i Regulama dvorjanstva* Jurja Muliha. Najprije ću se osvrnuti na problem stilskeg pluralizma te žanrovsku i regionalnu podjelu književnosti 18. stoljeća. Zatim ću reći nešto i o samom autoru i djelu te o utjecaju koje je imao na književnost i svakodnevicu svoga vremena. Potom ću pobrojati elemente svakodnevice u odnosu na hranu, piće, stanovanje, modu te ljude i običaje te promotriti pojavljuju li se uočeni elementi svakodnevice u djelima drugih autora Banske hrvatske: *Annuae* Adam Baltazara Krčelića, anonimnoj drami *Čini barona Tamburlana*, dramama *Sveti Aleksi* i *Matijaš Grabancijaš dijak* Tita Brezovačkog te *Historiama* Fučeka Štefana. Na kraju ću dati zaključak kao sintezu istraživanja.

2. STILSKI PLURALIZAM 18. STOLJEĆA

Određenje književno-stilskih formacija 18. stoljeća predstavljala je veliki problem mnogim povjesničarima i književnim kritičarima.

Branko Vodnik, autor prve relevantne povijesti hrvatske književnosti ovu književnost označuje samo kao „književnost 18. stoljeća“ s dodatnom natuknicom „prosvjetiteljstvo“, shvaćajući da je riječ o odrednici koja se ne može primijeniti na sve autore koji stvaraju u okvirima 18. stoljeća. (Vodnik, 1913: 351-369). Novije povijesti književnosti tragale su za drugim mogućnostima određivanja periodizacijske označnice, često ne pronalazeći boljeg rješenja. Slavko Ježić u svojem djelu *Hrvatska književnost od početka do danas /1100.-1941./* (1944.) navodi naziv „racionalizam i narodno prosvjećivanje“; Mihovil Kombol u *Povijesti hrvatske književnosti do Narodnog preporoda* (1961.) navodi samo da je riječ o „osamnaestom stoljeću“, a pisci mu služe kao mikroperiodizacije; Krešimir Gregorijević u djelu *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (1969.) književnost 18. stoljeća još naziva i galantno doba; Rafo Bogišić u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (1974.) prednost daje natuknici „prosvjetiteljstvo“; Ivo Frangeš u *Povijesti hrvatske književnosti* (1987.) naslućuje puninu stilskog pluralizma te dodaje još natuknice „racionalizam, predromantizam, prosvjetiteljstvo, prosvijećenost, iluminizam, neoklasicizam, predromantizam“; dok se Dubravko Jelčić u *Povijesti hrvatske književnosti* (1997.) ponovno vraća sintagmi „stilski pluralizam“. Navedenim stilovima valjalo bi još pribrojati i barok, rokoko, sentimentalizam, latinizam te pseudoklasicizam, međutim niti jedan od njih nisu dali konkretna obilježja. (Bogišić, 1974: 317)

Od žanrova valja spomenuti da se oni ostvaruju unutar epike, lirike i drame. Epika se tako dijeli na epiku u stihu koja je najbrojnija i najdetaljnije istražena, te epiku u prozi koja je manje zastupljena. U okviru književnog roda dramskog pišu se „frančezarije“ (adaptacije francuskih drama, osobito Molièrovih), „talijanarije“ (prijevodi ozbiljnih ili šaljivih melodrama po uzoru na talijanske gostujuće družina), te maleni broj domaćih autorskih drama u Dubrovniku (*Ciarlatano in motto* Ferdinanda Putice, *Vjera iznenada* Marka Bruerevića i *Kate Kapuralica* Vlahe Stullija). Posljednje su školske drame u sjevernoj Hrvatskoj (predstave na latinskom i hrvatskom jeziku koje priređuju isusovci). Lirika je uglavnom prigodničarskog karaktera.

Ono što je bilo jedan od glavnih uzroka nemogućnosti točnog određivanja stilskih odrednica 18. stoljeća u Hrvatskoj je upravo njezina rascijepljenost i kulturne zaostalosti različitih regija. Hrvatska književnost 18. stoljeća dijeli se na nekoliko regionalnih književnosti, na: dubrovačku, dalmatinsku, slavonsku te onu pisanu na području Banske Hrvatske. Zaostalost je vidljiva u

gospodarskim, kulturnim i ostalim prilikama. Možda je najtužnija situacija u Slavoniji koja tek nakon što se oslobodila turske vlasti biva ugnjetavana od strane vojske. Život seljaka je težak, a njihove bune, poput one iz 1743. ugušene su u krvi.

Bolje stanje nije ni među aristokracijom koja se, povodeći za zapadnim trendovima, podaju novim užiticima i oblicima raskalašenosti - plesovima, maskiranim zabavama, preljubima, kartanju, lutriji, lovu, dvobojima, pijančevanju.

Ni stanje u prosvjeti i školstvu nije znatno bolje. U hrvatskoj nema nikakve sustavne brige o školovanju, već je ono prepušteno crkvenim dužnosnicima. Kao novi pokret građanstva javlja se prosvjetiteljstvo i uvjerenje u presudnu moć praktičnog, moralno-odgojnog djelovanja književnosti. Neki književnici otvoreno se suprotstavljaju slobodoumlju što je nadiralo iz Francuske. „U novim liberalno-ateističkim idejama [...] pisci vide opasnost i za već stoljećima ustaljene društvene norme i odnose.“ (Bogišić, 1974: 313) U tom kontekstu treba spomenuti i Jurja Muliha, koji „spominje i napada makijaveliste, volterijance i rusooovce“. (Bogišić, 1974: 313) Presudnu ulogu i glavnu riječ u oblikovanju odnosa prema iluminizmu imaju dakle crkveni ljudi.

3. JURAJ MULIH – ŽIVOT I DJELO

Najplodniji kajkavski pisac 18. stoljeća, Juraj Mulih, rođen je 1694. u Hrašću u Turopolju. Završava gimnaziju u Griču u Zagrebu 1714. nakon čega odlazi u isusovački red. Nakon dvogodišnjeg novicijata u Beču i trogodišnjeg studija filozofije vraća se u Zagreb te počinje predavati trima nižim gimnazijskim razredima. Ostatak života djeluje kao pučki misionar, prosvjetitelj i propovjednik među Hrvatima u Hrvatskoj i Zapadnoj Ugarskoj (Gradišćanskim Hrvatima). Stjepan Baloban piše: „Kao misionar susretao se s mnogim problemima koje je, posebno u sakramentu pokore, morao rješavati, (Baloban, 1997: 57), a Galinec dodaje: „Na svojim misijama vidio je mnoge nedostatke u duhovnom odgoju puka. Po mišljenju Mulihovu glavni razlog tomu zlu bio je taj, što nije bilo dovoljno knjiga pisanih pučkim , narodnim jezikom“ (Galinec, 1934: 139). Aktivno se služi hrvatskim (štokavskim,kajkavskim i čakavskim narječjem), latinskim i njemačkim. Poznao je i mađarski i španjolski. Promiče škole na narodnom jeziku i hrvatsku književnost te se zalaže za suzbijanje nepismenosti i zaostalosti. (Mulih, 2002: 67) Vodnik napominje da je živio život posvećen vjeri te da je zbog toga bio iznimno cijenjen među narodom. (Vodnik, 1913: 359) Umire u Zagrebu 1754. Zanimljivo je da ga spominje i Baltazar Krčelić u svojim *Annuama*.

„Priznati se mora, da je taj čovjek neukost, koja je vladala u narodu [...] uklonio, te župnike primjerom svojim navodio, da i oni odluče i propovijedaju, dok su se prije više brinuli za gospodarstvo negoli za skrb duša. Rad je njegov po seoskim župama donio toliko ploda, da se ne može sumnjati, da je bio Božji čovjek i pravi apoštol.“ (Dukat, 1928: 19)

Bio je iznimno plodan pisac te je za svoga života napisao oko dvadesetak religiozno-moralnih knjiga, katekizama, propovijedi, molitvenika, duhovnih pjesama i drugih. Kukuljević u *Hrvatskoj bibliografiji* spominje trinaest Mulihovih knjiga: *Pripravljenje ka sprovodu* (Zagreb, 1743.), *Hranica duhovna* (1749.), *Drobtinica molitvena* (1751.), *Pobožnost šestnedelna k Alojzju* (Beč, 1744.), *Kratek nauk od jubileuma* (1751.), *Duhovne pesme vu vremenu misije* (Budim, 1740.). (Vodnik, 1913: 359) Ostala djela uključuju hrvatske *Početnice*, koje su djela namijenjena djeci. 1746. objavljuje *Abecevicu, dragem mladem obodvojega spola ljudem hasnovitu* za djecu kajkavskog i štokavskog govornog područja. (Mulih, 2002: 68) Time se ističe kao prvi kajkavski pisac koji piše štokavskim narječjem. (Vodnik, 1913: 359)

1742. objavljuje svoje životno djelo *Posel apoštolski*: „Mulihov katekizam *Posel apoštolski* nije samo svestran tumač kršćanskoga nauka. On je upravo zbornik za cjelokupni naš kulturni i javni život toga doba. U njemu nam govori Mulih o vjerskom i kulturnom stanju, o školstvu, o

pučkom vjerovanju, o socijalnoj i staleškoj razlici društva kao i o ostalim porocima našeg doba u ono vrijeme.“ (Galinec, 1934: 141)

Drugi Mulihev katekizam bio je, osim po kršćanskom nauku, poznat po tome što sadži prvi hrvatski bonton, pravila lijepog ponašanja ili kako ih on naziva *Regule dvorjanstva*. Naslov ovog djela je *Škola Kristuševe , keršćanskoga navuka obilno puna*, a tiskano je 1744. godine.

Valja napomenuti da Prosperov Novak poprilično strogo vrednuje Muliha i njegov rad, napominjući da je bio zaslijepljeni branitelj starog poretka (svehrvatstva, sveilirizma, sveslovinstva), te da se najviše plašio pobune zastupnika liberalno-ateističkih ideja i iluminizma (Novak, Slobodan Prosperov, 2004: 202)

Važno je napomenuti da je najbolji poznavatelj Muliheva života i djela hrvatski isusovac prof. dr. Ivan Fuček, koji je povodom 300. obljetnice Muliheva rođenja i 900. obljetnice zagrebačke biskupije pokrenuo organiziranje međunarodnog znanstvenog simpozija „Isusovac Juraj Muliha (1744.-1754.) i njegovo djelo“ (Balaban 1997: 57-58). Stjepan Fuček 1994. objavljuje iscrpnu monografiju o Mulihi pod nazivom *Juraj Muliha: život i djelo*.

4. REGULE RODITELOV I DRUGEH STAREŠEH I REGULE DVORJANSTVA

Regule dvorjanstva je najstariji hrvatski bonton iz 18. stoljeća namijenjen roditeljima, učiteljima, djeci i mladeži. Pruža čitatelju pravila (*regule*) lijepa, uljudna ponašanja u društvu i drugim životnim situacijama. Kao takav važan je spomenik jeziku, kulturi i pedagogiju. Napisan je na temelju latinskog predloška *Scholae Urbanitatis* francuskog isusovca Leondarda Périna 1617. u Pont-à Moussonua. Prvi puta je objavljen kao integralni dio katehetskog udžbenika *Škola Kristuševa, kerščanskoga navuka obilno puna* (1744.), a već 1742. tiskan u Mulihovu djelu *Duhovno zercalo* Pisan je kajkavskim narječjem, a jezik *Regula* je jednostavan i narodu razumljiv kako bi na što bolji način prenio vrline vladanja prema Bogu i bližnjemu. Ispunjen je konkretnim, ovozemaljskim primjerima koji doista služe kao vodilja neprosvijećenom puku toga vremena. Pošto je riječ o prijevodu francuskoga predloška, Mulin ga prilagođava našim društvenim prilikama i mentalitetu. Svaka riječ napisana u *Regulama* u službi je prosvjećivanja i podučavanja naroda, nešto čime se Mulin bavio čitav svoj život. Upravo ovo djelo svjedoči da su i ljudi na našim prostorima bili u toku s civilizacijskim vrijednostima ostalih europskih zemalja. (Mulin, 2002: 63).

Kao pisac koji stvara u duhu prosvjetiteljstva Mulin namjerava „narod poučiti i prosvijetliti u svakodnevnom životu, da ga civilizira u kući i oko kuće, u stanu, na radu, u ponašanju i odijevanju, da ga opismeni, da mu približi knjigu i nauk, da ga pokrene iz mrtvila neznanja i neprosvijećenosti u kojem se zbog duge ratničke prošlosti već stoljećima nalazilo.“ (Bogišić, 1974: 314). Baloban dodaje: „Juraj Mulin je uočio konkretne potrebe kršćana svojega vremena.“ (Baloban 1997: 69)

Jedini autor povijesti hrvatskih književnosti koji ne gleda blagonaklono na Muliha je Slobodan Prosperov Novak, koji navodi da „njegove *Regule dvorjanstva* nisu ni po čemu originalne ali su bile rekapitulacija građanske tradicije u kojoj su se od dosade ponavljale upute o čeprkanju nosa, pljuvanju na pod ili u rupčić, o ponašanju za stolom i neuljudnom pozdravljanju“ (Novak, Slobodan Prosperov, 2004: 202). Što u svakom slučaju ne možemo smatrati točnim jer promatrajući iz pozicije novog historizma *Regule* svakako slikovito svjedoče o životnim navikama Mulinovih sugrađana, njihovim običajima, namirnicama, modi, govoru, ponašanju, što će i analiza svakodnevice ovog završnog rada pokazati.

4.1. ELEMENTI SVAKODNEVICE U DJELU

Hrvatska kajkavska književnost, premda je češće religioznoga ili praktičnoga karaktera, donosi dosta podataka za upoznavanje kulturnih prilika svoga vremena. Velik broj objavljenih propovijedi, evanđelja, molitvenika, katekizama, života svetaca, pobožnih razmatranja i drugih knjiga asketičnog sadržaja, zanimljivi su upravo stoga što su njihovi autori (isusovci, franjevci, kapucini i pavlini) iako pišući o nabožnoj tematici nisu se mogli posve oteti utjecaju zemaljske sredine: „Sam ih je predmet silio, da se ogleđaju na nju i da istaknu bilo koji grijeh, bilo koji porok, bilo koji nedostatak u redovima onih, za koje su pisali; pa otuda dolazi u njihovim djelima pokoja sitna vijest, pokoja napomena ili bilješka, koja razotkriva i osvjetljava kulturne prilike njihova vremena, a o kojima ne doznajemo ništa iz pisaca historije ni iz isprava ili drugih pisanih spomenika onoga doba.“ (Dukat, 1928: 13).

Od Mulihovih djela najzanimljivije za proučavanja svakodnevice su svakako *Regule roditelov i drugeh starešeh*; *Regule od dužnosti navučitelov dece* i *Regule dvorjanstva*. Mulih ostaje doduše i tu propovjednik i svećenik, ali je primoran, uzeti u obzir i zemaljski život svojih čitatelja, i dati im neke korisne savjete. Ti su savjeti zanimljivi zbog toga što se iz njih da razabrati visok stupanj kulture u građanskim redovima onoga vremena. (Dukat, 1928: 14) Navedeno će potkrijepiti istraživanje svakodnevice (hrana, piće, stanovanje, običaji) u poglavljima koja slijede, i to kako u odnosu na pojavljivanje određenih struktura svakodnevice, tako i u odnosu na čestotnost njihova pojavljivanja.

4.1.1. HRANA I PIĆE

Istraživanje prve strukture svakodnevice – hrane – pokazalo je da je kruh središnja prehrambena namirnica (vidi Tablicu 1 i 2). Kruh je osnovna kao namirnica od iznimne važnosti u europskoj prehrani. Upravo to objašnjava i čestotnost njezina pojavljivanja u djelu. Značaj i vrijednost kruha „rasprostranila su se s kršćanstvom, sredozemnom religijom kojoj su ta jela (kruh, vino, ulje) bila središnji elementi obreda“ (Sarti, 2006: 197), te je služila kao opozicija „mesojedstvu“ germanskih plemena.

Od konkretnih jela ne spominje se ništa osim juhe, i to samo jedanput. Začudujuće je što se meso također spominje samo jedanput, iako je poznato da u Europi prevladava neumjerenost u konzumiranju mesa u svim oblicima. Razlog tome je priroda ovog teksta, koji se više bazira na lijepim manirama za stolom.

Važno je napomenuti da se u više navrata spominje pribor za jelo, odnosno, nož, vilica i žlica. To je važno jer pokazuje da su u Hrvatskoj bili upoznati s modernim europskim prehrambenim navikama. Zanimljivo je da se čak spominju i pero i slamica koji su se upotrebljavali kao pomoćno sredstvo za čišćenje zuba nakon jela, svojevrsna preteča čačkalice za zube.

U *Regulama dvorjanstva - Deržanje k stolu dvorečega i Deržanje pri stolu sedečega* dobivamo čitav niz primjera o uljudnom ponašanju pri postavljanju stola i objedovanju. „Lijepo ponašanje, među kojima i ono što se tiče vladanja za stolom [...] ima značajnu ulogu u procesu civiliziranja“. (Sarti, 2006: 173) Tako Mulih naglašava da kada postavljaš stolnjak, najprije na njega stavi soljenku i najposljednju je raspredi. Druge stvari donesi na stol i ostavi sa strane da uzimaš stvari po potrebi. Prije jela i postavljanja stola obavezno operi ruke vodom. To je naročito zanimljiva činjenica, koja govori da su ljudi već u 18. stoljeću držali do higijene ruku, odnosno iako nisu posjedovali takve navike, postojali su priručnici kao što je Mulihov koji bi ih tome podučili. Nažalost, iako je prošlo više od dva stoljeća, žalosno je što danas još uvijek postoje ljudi koji nisu svjesni higijene ruku prije jela. Mulih dalje napominje: kada dvoriš, ne češi se, ne hrakči i ne kašljaj, i neka ti ruke budu čiste. Iznoseći jelo pazi da ne posrneš i na nekoga ne proliješ jelo. Opomeni i goste da oni pripaze dok iznosiš jelo: “Moraš dobro paziti, kaj komu pri stolu sedečemu menjka“. (Mulih, 2002: 43)¹ Nije pristojno gledati gostima u obraze i zube dok jedu i brojiti im zalogaje. Što se tiče posluživanja, kruh im nudi iz tanjura ne iz ruke. Isto postupaj ako moraš prenijeti neko jelo. Mulih napominje da kada raspredaš stol ne smiješ

¹ Citirano prema: Mulih, Juraj, 2002. *Regule roditelov i drugeh starešeh i Regule dvorjanstva*, Zagreb
Sve citate iz navedenog djela u seminaru donosim tako da na kraju citata u zagradu stavljam broj stranice na kojoj se citat nalazi.

nositi više od dvije zdjele najedanput te da nije pristojno stavljati ih jedne na drugu, osobito ako nisu posve prazne. Za svako jelo, kao dobar domaćin, trebaš držati pripremljen čisti tanjur.

Pri samom objedovanju, kada izmoliš Božji blagoslov za jelo, sjedi i posluži jelo „vekšem“ od tebe. Ako tebi pak drugi netko poslužuje hranu digni se, nakloni i ponizno zahvali. Kruh ne trgaj rukom, nego ga nožem reži: „Na stol se nalegati ne pristoji“ (44), niti naglo jesti, već polako gristi i dobro prožvakati, „da se želudac ne pokvari“. (44) Ako si nekoga pozvao na jelo, pristojno je služiti ga tijekom jela, osobito ako je od tebe „vekši“. Nudi ga jelom i pićem, međutim nemoj ga siliti.

Zatim se spominje i piće, i to u kontekstu da je svatko dužan paziti da se ne napije, a gospodar kuće paziti da svaki gost iz kuće „pametno i pošteno otpravi“ (45).

Na prevruće jelo nije pristojno puhati, već pričekaj da se ohladi. Niti, umjesto kušanja mirisati. Ako si nešto iz zdjele izvadio i pomirisao, ne postavljaš to pred druge. Također ono što si odgrizao sam pojedi. Nemoj pohlepno razgledati jelo ni prevrtati po njemu.

„Mulih posve dobro znade, da vladanje pri animalnom procesu utaživanja gladi jasno ističe obrazovano od neobrazovanog čeljadeta, ili kako Englez veli: pri jelu se čovjek razlikuje od životinje“ (Dukat, 1928: 17)

Tako napominje da ako moraš nešto pljunuti nemoj to baciti ispod stola, već skrivečki s dvijema prstima lijeve ruke to učini, zakrilivši usta rupcem desnom rukom i naklonivši glavu na stranu. Ako je to što moraš pljunuti tekuće nemoj to učiniti u ruku već pod stol (!) ili sa strane. Koščice i ostale stvari koje ne možeš pojesti primi u lijevu ruku i stavi u tanjur, a ne izravno pljunuti.

Ako nekome moraš nešto dati ili uzeti, čini to desnom rukom, ako želiš kruha uzeti a nož i prsti su ti masni, prvo ih obriši o rubac. Pri grabljenju masnih jela zato se služi vilicama i žlicama. Mulihove sugrađane, koji su se tek odvikavali od korištenja prstiju pri jelu bilo je važno podučiti pravilnoj upotrebi pribora za jelo.

Nadalje, dok u ustima imaš zalogaj nije pristojno piti. Što se tiče konzumacije kruha, nije lijepo oguliti i jesti samo mekani dio kruha, ako pak od svoje šnite želiš jesti samo mekani dio, koricu polegni ili na tanjur postavi. Pri stolu nemoj polijevati stolnjak juhom i mašću, niti masne ruke na kruh stavljati i o stolnjak brisati.

Dok jedeš nemoj „po svinski zubmi cmoktati, tka i pijuč, mersko je iz posude napitek ali iz kosti mozg cmerkati; ali kosti po pesje oglabati ali hrustati“ (47). Bolje je meso rezati nožem. Kada iz

zdjele nešto vadiš uzimaj sa svoje strane stola, također ugrabi onoliku količinu da ostane i za druge. Nemoj prebirati i uzimati si bolje komade jela. Nemoj toliko natrpat hrane u usta da ne možeš pričati. Zalogaj nemoj po ustima valjat nego na jednoj strani usta grizi. Ne valja odjednom puno pića natočiti, već najprije popiti. Ako ti ostane nemoj ostavljati na stolu ili drugom davati da popije. Nemoj biti lakom i jesti tako da drugima ništa ne ostane, također nije lijepo u zdjelu umakati kruh ili grabiti svojom žlicom. Nemoj jesti srdit jer to šteti zdravlju. Nemoj piti prije ili poslije vrućeg jela jer to nije dobro za zube. Nemoj opterećivati želudac s previše masnoga i obilnoga jela.

U idućem dijelu Mulih po prvi puta spominje piće, napominjući da nije dobro miješati vino s vodom „da tebi niti tela, niti pameti, niti žitka tak lahko ne pokvari“ (48). Oni koji se prežderavaju i uz to piju puno vina štete svojem tijelu i pameti. Kada se objed bliži kraju i vidiš da ljudi oko tebe završavaju s jelom, nemoj ostati zadnji jesti. Također onaj koji je na većem položaju od tebe treba početi jesti prvi, a onaj na manjem položaju prestati jesti prvi. Kod raspripremanja stola, na kraj stola posloži nož, vilice i žlice i pokrij ih rubcem te ih tako ostaviti služečem. Ako si pak na nižem položaju od drugih, s dopuštanjem ustani od stola i postavi sa strane. Zatim zahvali Bogu i gospodaru kuće i drugim velikašima.

4.1.2. STANOVANJE

Svakodnevnica se iščitava i iz kulture stanovanja. Međutim, elemenata stanovanja u *Regulama* ima znatno manje (vidi Tablicu 3 i 4). Leksem stol prednjači po svojoj frekventnosti, pojavljuje se dvadeset puta te je vezan većinom uz *Regule dvorjanstva - Deržanje k stolu dvorečega i Deržanje pri stolu sedečega*.

Iako se spominje sam leksem hiža u raznim kontekstima, ne dobivamo nikakvu popratnu informaciju o izgledu ili opremljenosti navedene kuće. Razlog tome je što u tekstu nije opisana nečija kuća, dakle nije specificiran vlasnik, već je riječ općenito o ljudskoj nastambi. Od elemenata unutarnjeg uređenja doznajemo za stol i stolice te kip raspetoga Krista. Pri odgoju djece se također koristi koritce i zipka.

4.1.3. MODA

Svakodnevnicu u ljudskom životu upotpunjuje i način odijevanja. Slično kao i kod elemenata stanovanja, o modi ne dobivamo mnogo podataka o svakodnevici (vidi Tablicu 5 i 6). Spominju se oprava, rubac, rubača, hlače, dakle najobičniji odjevni predmeti bez detaljnih opisa njihova

izgleda. Zanimljivi za istraživanje su hlačnjak, odnosno remen i mast kojom su Mulihovi suvremenici uređivali kosu i brkove.

4.1.4. LJUDI I OBIČAJI

Najviše podataka o elementima svakodnevice u tekstu dobivamo iz opisa ljudi, njihovog ponašanja i običaja. Mulih se doista trudio dati čitav pregled ljudskih ponašanja i navika (dobrih i loših) koje je u tekstu nastojao slikovito oprimjeriti.

Tako se najprije dotiče odgoja djece u *Regule za roditelje i drugeh starešeh*. Počinje od ponašanja u trudnoći. Važnost molitve osobito je bitna za sretnu trudnoću i porod "Doklam je dete jošće vu vutrobe, moraju se roditeli pobožno Bogu moliti za srećen porod..." (9).

"Zato potrebno je se je čuvati od teškog dizanja, nošnja, tancanja, droncanja, voženja, vtekanja, prestrašenja, nazlobovanja, serdenja, preganjanja" (9-10).

Kada se dijete rodi, „ moraju Bogu zahvaliti i dete na Božju diku alduvati, ter se za sv. Kerst najpervič skerbeti.“ (10) Brinuti se za novorođenče nije mala stvar i Mulih i u toj situaciji pomaže rodoteljima: „nê ga dobro, niti slobodno k sebi na postelju postavljati, nego poseb, na stran, vu zipku ali koritce, te onda večkrat svetum vodum poškropiti i prekrižiti.“ (10) Također napominje važnost da majka doji svoje dijete.

Kada dijete poraste, Mulih daje savjete za uspješan odgoj: „kak berže dete počne ikaj bendekati, naj se taki vuči sveta imena Ježuš, Marija, Jožef zazivati. I kuliko je moguče, z ručicom znamenje sv. Križa na se postavljati.“ (10); „naj paze roditeli, da niti od njih, niti od nikoga drugoga ne čuje zle riječi niti nepoštene popevke“ (11); „Naj ne puste, da bi se deca med sobum karala, prisegala, bogmala ali nepošteno pajdašila.“ (11); Za takvo ponašanje treba ukoriti dijete.

Također dobro je od početka razdvajati mušku djecu od ženske: „Naj ne puste, da bi deca gola hodala ali se po kuteh pogibelno skrivala, ali žensko s muškem spavalo; nego kakti slamu od sena naj razluče.“ (11)

Kao čovjek crkve Mulih daje praktične savjete za duhovni razvoj djeteta, odnosno odgoj u duhu kršćanstva: „Roditelji naj odhrane decu ne k zemlje i ovom svetu prileplenu, tek k peklu nagnjenu, nego k dobrotak kerščanskem, i k nebu...“ (11-12) Djeca moraju naučiti Božje zakone „1. Boga spoznati 2. Boga se bojati 3. Boga ljubiti i njemu verno služiti“ (12) „Kada detetu kaj dadu, naj taki opomenu, da G. Bogu zahvali“ (12). Dijete se treba moliti ujutro, prije i poslije jela i prije spavanja. Također treba naučiti dijete da ide redovito u crkvu: „Kaj berže vjutro dete gore stane,

naj se pobožno prekriži i potlam, vmiveno ter počešlano, naj pokleklši pred Boga. Kakti pred jelom, po jelu i vu večer. K atomu dužni su dete vu crkvu na Božju službu voditi...“ (13); “Dobro bi bilo detetu kip raspetoga Kristuša pokazati i napervo donašati.“ (13); Djecu treba učiti da svatko tko ljubi Boga i vjerno mu služi bude „sada ovde i v nebu obilno naplaćeni i odličeni“ (14).

Odgojne metode koje autor dalje predlaže doista su na razini današnje pedagogije i ukazuju na Mulihovu iznimnu prosvjećenost, obrazovanje i mudrost. Najprije napominje da roditelji na djeci ne bi trebali iskaljivati svoj bijes, jer time zadovoljavaju samo svoju srditost i griješe protiv Boga. Ako dijete nešto skrivi najprije ga treba opomenuti, zatim mu se zgroziti, a tek onda kazniti, ali nikako udarati: „Ako dete kaj zakrivi, nê ga dobro taki udrity, nego prvič lepo opomenuti i drugoç malo pokarati, tretiç oštro se zgroziti, i ako to nê dosta, tak četertil spametno kaštrigati, ali ne iz serditosti, nego iz ljubavi i prez boja.“ (16)

Predlaže blaže kazne za dijete kao primjerice „na zemlje z jezikom križ napraviti, ali klečeç moliti, ali ne jesti, ali pisati, ali se kaj napamet navuliti, ali kaj vu rukah ali zubez držati“. (16) Ako se i nakon takvih blažih kazni dijete ne popravi, dopušta fizičko kažnjavanje.

Mulih upozorava roditelje da ako im djeca nisu za školu neka idu izučiti zanat, „da se potlam mogu pošteno hraniti, da potlam ne budu kraduç greha i pekla služila [...]“ (18)

No nisu roditelji jedini koji se trebaju brinuti za djecu, jer u idućem odjeljku *Od dužnosti navučitelov dece* Mulih ističe važnost učitelja u odgoju djece.

Učitelj tako mora služiti kao uzor djeci: „Navučitel dece naj se ne samo vu govorenju nego vu vsem svojem deržanju tersi biti jedno vseh kreposti keršçanskeh zercalo, vu koje se deca mogu segurno vglutati i poleg njega svoje življenje ravnati “ (22)

Treba paziti da se među djecom ne pojavi „nekoje çermernoga žitka“ (22), koje bi ih moglo pokvariti. Djeca trebaju naučiti razlikovati dobro od zla.

Slično kao i roditelji, i učitelj mora sprijeçiti „karke, svade, špotanja, klopanja, porivanja, oskubavanja [...] nazloba [...] pogiblenog pajdašenja“ (23) među učenicima.

Mulih se zatim ponovno iskazuje kao vrstan pedagog, pokazujući učiteljima na koji način trebaju djeci približiti gradivo: „...more negda i vekša pitanja postavljati, ali vendar niti perva mala ne ostavljati, nego na početku veçkrat ponavaljati, da se bolje u glavu primi i dulje ostane“ (23).

Spominje se i važnost učitelja kao odgajatelja: „Naj se skerbi, da deca na vulicu ishađaju i na navuk dohađaju snažna, vmivena, počešana.“ (23-24) Takve će im navike ostati za cijeli život: „Negda namesto počinka, najmre na početku i na koncu navuka, more nekaj pobožnoga zapopevati [...] mesto nepristojnih popevki“ (24).

I van škole učitelj treba skrbiti za svoje učenike: „Hasnovito je negda roditelje ali druge stareše pohoditi i onde upitati, kak se deca derže doma, kak vjutro, večer, pri stolu, ali na vulice. Kak roditelom i vsem drugem poštenje davaju? Da ovak deca vide, kaj bi morala pobolšati, a stareši, gde bi morali skerb imati i opominati“ (24).

Učitelj treba biti izvor znanja i mudrosti te podučavati i same roditelje: „Dobro bi navučitel včinit, da bi detinske Regule [...] večkrat pregledali, da more znati, kaj more deca napervo donašati, zapovedati, dapače i roditelom preporučati, da k tomu marlivo pomognu“ (25).

U idućem odjeljku *Regule i osebuje kreposti deteta, da se more dobro i Boga boječe othraniti* Mulih se bazira na devet Božjih zapovijedi kako bi još naglasio koje osobine treba naročito poticati kod djece – pobožnost, poslušnost, ne ukradi, protiv skitanja, neka se kloni lošeg društva, ne reci lažna svjedočanstva, ne sagriješi te pobožnost.

U *Regulama roditelov i navučitelov - Od pričešćenja detinskoga* opisani su detalji oko djetetove Prve Pričesti. Napominje da kako bi dijete bilo sretno, potrebno ga je pričestiti. Ovdje završavaju upute o odgoju djece i započinje dio koji je namijenjen preodgoju odraslih osoba.

U *Regulama dvorjanstva - Deržanje vu duhovnom dugovanju* Mulih najprije napominje da se i stariji moraju držati pravila lijepog ponašanja, ne samo djeca. Svako jutro treba započeti jutarnjom molitvom „Kada se v jutro gorestaneš, taki pamet i serce zdigni k Bogu i njemu zahvali“ (30)

Kulturno odijevanje je važno u svakoj prilici: „neopravljenom ne pristoji se po hiže hoditi, a jošče manje van na vulicu iziti ali vu cirkvu hoditi [...] (31).

Zatim daje upute kako pravilno moliti/klečati u Crkvi : „vu cirkve nê se pristojno na klecalo po muški naslanjati niti onde sedeti, a jošče menje na jednom kolenu, po židovski klečati ter se simtam ogledati, nego, pomizno klečeč, ruke skupa deržeč i na oltar ali na mašnika gledeč, marlivo Boga moliti“ (31). Kada moliš „ne šepči niti ne zdihavaj“ (31), da drugima ne smetaš te pažljivo slušaj propovijed. Prije ispovjedi se „marlivo [...] pripravlaj, da se pravično spoveš i dostojno pričesti“ (31). Molitva je važna i prije i poslije jela.

Pristojno ponašanje osobito je važno na ulici: „Kada čuješ ali govoriš preslavna imena Ježuš i Marija, orkti se i glavu nakloni.“ (32); „Čuvši zvon na Pozdravljenje angelsko, pobožno moli“(32) i pozdravi starijega od sebe. Kada prolaziš pored crkve „otkri se, nakloni se i Bogu pobožno zdehni, a kipu iliti štatue končema glavu otkri i nakloni“ (33).

Daljnje upute tiču se *Deržanja vu tovaruštvu drugeh*(u društvu). Najstrože je zabranjeno „[...] dotikati se tvojega tela pred drugim“ (33). Nemoj lupati nogama, pucketati prstima, škripati zubima niti cviliti, niti zijevati „kakti vuk zavija“ (33), niti se rastezati. Kada kišeš ili kašlješ okreni glavu na stranu i pokrij usta rubcem. S kihanjem reci „Bože pomози!“ (34), a zijevajući napravi križ na ustima palcem.

Kod šmrcaja i puhanja nosa okreni se na stranu. Nemoj „trubenjati s nosom“ (34) niti „hračkati pred drugim“ (34), nego na stranu ispljuni i pogazi ili u rubac primi.

Ako ti nešto zapne među zubima nemoj čačkati nožem ili vilicom, a još manje vaditi van. Ako je potrebno, možeš upotrijebiti pero ili slamu, ali pokrij najprije usta rupcem. Nije pristojno kopati nos niti rezati nokte pred drugim, a osobito ne gristi ih: „Mersko je pred drugimi lica napuhavati, jezik van kazati, vusnice gristi ali rastezati, čelo rugati. Nos kerčiti, oči prevračati, mustače zaferkavati, bradu odviš gladiti, ali lase natresati ali se gustokrat očeašati“ (34)

U razgovoru trebaš pažljivo slušati govornika, ne okretati mu leđa, na drugoga se naslanjati niti laktariti drugoga da sluša. Kada se smiješ, ne čini to preglasno, nemoj pokazivati zube.

Ponašaj se ponizno i pristojno pred poglavarom, nakloni mu se, te nemoj prije njega sjesti. Kada sretnoš poznanika nakloni mu se, pozdravi ga, a ako je uzak put odmakni se i pusti njega da prvi prođe. Ako šećeš s poglavarom ili nekom cijenjenom osobom, neka on hoda s desne strane. Ako vas je troje, cijenjena osoba neka bude u sredini, drugom sugovorniku prepusti desnu stranu a ti hodaj s lijeve. Pazi da ne hodaš s njim u ravnini nego jedan korak iza, a pri klečanju uzmi drugo klečalo, ako je moguće.

Budi dobar sugorovnik, ne upadaj ljudima u riječ.

Starijima i „poštenja vredneši“ (36) se iskazuje poštovanje obraćajući im se u 2. osobi „vi“ ili, ako su još vrjedniji poštenja u 3. osobi „oni“.

Kada zijevaš pokrij usta i okreni glavu na stranu te napravi palcem znak križa. Također „sline na drugoga iz vust ne hitaj“ (37).

Kada s nekim razgovaraš, ne gledaj ga u oči niti zube, već „malo pod obraz, kaj je znamenje poniznosti“ (37). Također pred ljudima nemoj trijebiti i ubijati buhe, uši i druge nametnike. Dapače, ako spaziš kakvog nametnika na sugovorniku uljudno mu to i došapni. „Ako bi pak drugi tebi to isto učinil, tak mu ponizno zahvali“ (37).

Ako nekoga moraš ukoriti, neka to bude u privatnosti i bez vike i srditosti. Ako pak tebe netko grdi ponizno i strpljivo ga poslušaj. Ako si krivo optužen, na tebi je da dokažeš svoju nedužnost.

Nikad ne ogovaraj nečije grijehe i tjelesne mane.

„Šala tvoja naj bude poštena, vesela, slana i zvesma takova, da vredno nikoga ne zbantuje niti ne spači.“ (38) Nikad se ne šali s onim što je sveto, nepošteno, nečisto.

Ako se netko šali s tobom, nemoj se srditi već primi šalu.

Vanjski izgled odražava stanje duše, pa tako se ne priliči „prevendar sebe kinčiti, lasi rugati, z mastjum mazati ali se drugaš odviš cifrati, ne pristoji se kerščanskem gospodičnam“ (38), a još manje mladiću.

Nemoj nakriviti šešir kao neki pijanac. Kad si u društvu, nemoj natezati i popravljati hlače, niti gledati oko sebe „kakti gizdav pav(paun)“ (39) Mjesto na koje želiš sjesti prvo pregledaj.

Nemoj se smijati samom sebi ili razgovarati sam sa sobom. Kada hodaš, nemoj šutati drveće i kamenje i glavom kimati amo-tamo i očima vrludati.

U „mudreh“ (39) društvu nemoj spominjati „svakoječke norije“ (39), niti prostote. S njima govori pametno i svrsishodno. Pri veselju nemoj biti žalosan i neugodan. Dapače, ako netko s tobom započne razgovarati o tako nečemu, promijeni temu.

O snovima smiješ pripovijedati drugima, ali nemoj im praznovjerno vjerovati niti ih se bojati. Nemoj hvaliti sam svoju pamet, plemenitost, ljepotu, imanje, čin, bogatstva „nego je bolje sebe poniziti“ (40).

Tamo gdje nema mjesta šali, nemoj se smijati kako ne bi drugoga uvrijedio.

Ako se netko pred tobom svađa nemoj se prikloniti jednoj strani, već pokušaj, koliko je moguće, pomiriti ih.

Ako nema prevelike potrebe, nemoj govoriti strani jezik koji ne razumiješ najbolje. I tvoj materinji jezik neka bude takav da se razlikuješ od „selskih bedasteh ljudi“ (40).

Ako želiš s nekim razgovarati o nečem tajnom ili intimnom, pričekaj dok budete nasamo.

Što obećaš, uvijek i učini. Ne pričaj ono u što nisi siguran.

Ako netko počne pričati o nečemu što znaš, pusti ga da završi, nije pristojno upadati ljudima u riječ niti se smijati sugovorniku. Čuvaj se zlog društva ako „hoćeš dober i pošten obstati“ (41).

U igri i razgovoru daj i drugima priliku, također ako si temperamentan nemoj se napiti kako bi sačuvao zdravlje. Kraj igre neka ne bude svađa.

Deržanja spavat idučega Mulih daje posljednje savjete čitatelju vezane uz pripreme za počinak. Napominje da nije dobro mijenjati noć za dan već poći na vrijeme na počinak. Prije spavanja obavezna je ispovijed i molitva. Nije lijepo pred drugima se skidati, a još manje „prez oprave z drugemi se šaliti, opehavati ali naganjati, kakti znaju pastiri činiti“. (50) Prije nego što legneš, poškropi sebe i postelju svetom vodom, zatim se pobožno prekriži. Daje i upute kako spavati, pa tako navodi da je najzdravije ležati okrenut na desnu stranu, zbog želuca koji je na lijevoj strani. To je dobro i zbog srca. Bez pokrivača nije dobro ležati, a bez rublja nesigurno, ako slučajno budeš trebao naglo ustati i bježati, bilo bi nezgodno bez rublja. Dobro je odrediti vrijeme za ustajanje, a ujutro se ne treba valjati po krevetu. „Kada je vreme gore stati, ne okapaj se“ (51).

4.2. SVAKODNEVICA DJELA U KONTEKSTU SVAKODNEVICE BANSKE HRVATSKE

Kada usporedimo elemente svakodnevice u Mulihovim *Regulama* s odabranim djelima iz Banske Hrvatske (*Diogeneš*, *Matijaš Grabancijaš dijak*, *Historie*, *Annuae*, *Čini barona Tamburlana*, *Sveti Aleks*i), primjećujemo određene sličnosti, osobito kod djela s prosvjetiteljsko-obrazovnom funkcijom.

4.3.1 HRANA I PIĆE

Budući da je riječ o istom geografskom području, ne čudi što se u odabranim djelima pojavljuju gotovo jednaki leksemi vezani uz hranu i piće. Kao i u *Regulama*, i u drami *Diogeneš* Tituša Brezovačkog dominira leksem kruh koji se pojavljuje čak 23 puta. Da je riječ o osnovnoj živežnoj namirnici potvrđuje i svakodnevica u komediji *Čini barona Tamburlana* gdje stari baron Tamburlano govori poslovicu u kojoj se kruh povezuje sa znanjem, odnosno rastom. Spominje se čitav niz leksema koji nam daju uvid u prehrambene navike čovjeka toga doba (žito, meso, mast, pečenka, juha, med, slanina, govedina, krumpir, ocat, orah i dr.)

Neumjerenost u jelu i piću također se pojavljuje kao dominantna tema u djelima Banske Hrvatske. Trpeza imućnih trgovaca ne oskudijeva raznim jelima i pićima. Koliko su se pridržavali pravila lijepog ponašanja poput onih iz Mulihovih *Regula*, nepoznato je, međutim čim je postojala potreba učiti narod osnovnim pravilima lijepog ponašanja za stolom svjedoči o činjenici da je upravo ono što Mulih kritizira bilo dio svakodnevice.

Posebno se treba osvrnuti na zastupljenost leksema vezanih uz alkoholna pića. S obzirom na to da se vino spominje u gotovo svakom djelu (*Sv. Aleks*i, *Čini barona Tamburlana*, *Annuae* te *Matijaš grabancijaš dijak*), uživanje u piću bilo je vrlo česta pojava u 18. stoljeću. Iako nema detaljnijih nabiranja o tome što se pilo, znamo da se pilo neumjereno. Glavna tema Fučekovih *Historia* upravo je kritika pijančevanja, što možemo izravno usporediti sa savjetima iz *Regula*. U *Annuaama* (*Godina 1755.*) spominje se pohlepa za pićem čak i kod crkvenjaka na Kaptolu. U *Godini 1761.* Krčelić kritizira Adama Najšića, navodeći da je pijanica, odnosno ispičutura. U *Matijašu Grabanijašu Dijaku* u više navrata spominje se piće, osobito vino, koje imućni trgovci ispijaju na litre. Vino je alkoholno piće koje se najčešće spominje u svim djelima Banske Hrvatske. Od ostalih leksema spominje se i: kava, pivo, punč, slivovica.

Što se tiče opojnih sredstava, u didaskalijama *Čina barona Tamburlana* spominje se da stari baron tabaka šnofa (Anonim 1967: 341), odnosno da puši lulu (Anonim 1967: 366), a šnof duhana spominje se i u *Historiama* (Fuček 1735: 61).

4.2.2 STANOVANJE

Elementi stanovanja najzastupljeniji su u *Diogenešu* i *Svetom Aleksiju*. Za razliku od *Regula* u kojima je hiža spomenuta samo kao ljudska nastamba, u njima dobivamo i detaljnije podatke o izgledu hiže, odnosno o onome što se u njoj nalazi. Pa tako se u *Diogenešu* spominju kuhinja, štagalj, stol, krušne peći, vrt, dok u *Svetom Aleksiju* doznajemo za stolac, štenge (stepenice), stol, lagvu (bačva). U *Činima barona Tamburlana* doznajemo da si je imućni Tamburlano mogao priuštiti i luksuzne predmete poput kanapea (sofa), divana, stolica i zrcala. U *Matijašu Grabancijašu dijaku* od ostalih elemenata stanovanja spominju se lonac, srablivac (mali pehar za vino), motika, nadžak te krušna peć.

4.2.3 MODA

Elementi mode najmanje su zastupljeni. Ipak, doznajemo neke zanimljive podatke o odjevnim predmetima, obući, nakitu i predmetima za uređivanje. Najčešće su spominjani u kontekstu imućnijih građana i trgovaca koji si mogu priuštiti raskošne predmete. Lik Diogeneša u istoimenoj drami ruga se Svetloglasu koji je „nakinčen ves od pet do glave kakti vuzmeni jagnjec. Na prsa je imal nekakve jagnuše i škapulare bogzna kakve bratovčine [...] Na čizma je imal ostruge.“ (Brezovački 1973: 93).

U školskoj drami *Sveti Aleksij Favorin* opisuje Aleksijevu zaručnicu kao „bliskajučem kamenjem naperjenu“. Spominju se i vijenac, te zaručnički prsten.

U *Činima barona Tamburlana* od luksuznih predmeta spominje se zlatni sat, a zanimljiva je i libereja, odnosno oprava za raditi, koju će Tamburlano dati Mišku uz veću plaću ako ga bude oslovljavao s „ekselencijo“ (Anonim 1967: 341).

U *Matijašu Grabancijašu dijaku* spominje se da zagrebačka gospoda nosi samo najfinije materijale, odnosno da su nacifrani i da prate modu toga vremena. Pa tako Jugovič naručuje od obućara Smolka „najfineše kože čizmih zešili, ali jako lepe, naprvo velike špice, odzdola prešite i čisto k nogi“ (Brezovački 1951: 55). Od ostalih leksema vezanih uz modu i odijevanje spominju se kapa, gaće, rubače, oprave te svilene oprave. Vuksan također kritizira žene koje su se bogato udale za plemiće te sada troše mnogo novaca na modu. (Brezovački 1951: 63)

U *Historiama o tancanju* u kontekstu plesanja (tancanja) spominuju se, odnosno kritiziraju, „lijepe”, „gizdave” i „cifrate oprave” koje djevojke nose. (Fuček 1735: 333-334).

4.2.4 LJUDI I OBIČAJI

Podaci o ljudima i običajima najzastupljeniji su. Iz djela Banske Hrvatske doznajemo mnogo toga o kulturi, manirama, običajima, zanimanjima, dobrim i lošim navikama ljudi toga vremena, od kojih su neke do danas ostale dio društvene zajednice, dok druge očuđuju pa čak i sablažnjavaju. Djela poput *Regula*, *Diogeneša*, *Matijaša Grabancijaša dijaka*, *Čini barona Tamburlana*, *Annuae*, pisana su s prosvjetiteljskom funkcijom. Likovi koji su nosioci mana bivaju u djelu kažnjeni, ismijavani ili su predmet poruge društva. Kao autorov glas pravde često se javlja lik dušobrižnika koji na sceni raskrinkava i kažnjava određene mane ljudi (*Matijaš Grabacijaš dijak*, *Diogeneš*). *Annuae* i *Regule* slične su po tome što su živi dokument i društvena kronika svoga vremena. Osobito je zanimljiva potreba pisaca da dokumentiraju samo ono što je loše u društvu, kritika i iznošenje negativnih primjera. *Annuae* Adama Baltazara Krčelića također daju bogatu društvenu i političku sliku života u Hrvatskoj sredinom 18. stoljeća, s naglaskom na opisu ljudi i običaja i prvenstveno na kritiku društva. Tu obrazovnu funkciju možemo svakako povezati s *Regulama*, no dok se Krčelić usredotočio na prikazivanje društvenih mana, Mulih se osvrnuo na ponašanje pojedinaca. Pronalazimo sličnosti između *Regula* i *Historia* jer su oboje pisani s naglašenom kršćanskom etikom, odnosno poticanjem ljudi na pobožnost i molitvu. Ponovno valja naglasiti da postojanje ovakvih djela ukazuje na to da su ljudi 18. stoljeća itekako uživali u zemaljskim užicima i da su mane koje ova djela kritiziraju bila dio svakodnevice.

5. ZAKLJUČAK

Važnost Mulihovih *Regula* nije samo u tome što je prvi bonton u Hrvata, već što kroz njega možemo djelomice rekonstruirati živu sliku života u 18. stoljeću. Svaka stranica obiluje elementima svakodnevice, bilo u sferi hrane i pića, stanovanja, ljudi i običaja, koje je Mulih i bogato oprimjerio. Prateći čovjeka od kolijevke do groba doznajemo pregršt podataka o odgojnim metodama toga vremena, ponašanju u trudnoći, dužnostima učitelja, lijepom ponašanju u društvu, u crkvi, za stolom, prije noćenja... Doznajemo što je bilo poželjno, uljudno ponašanje, a od čega se zaziralo. Pojedini primjeri u kaleidoskopu ponašanja nisu suhoparni i dosadni, već su pisani jednostavnim jezikom bliskim narodu, obraćajući se konkretnim ljudskim potrebama puka. Mnoge od metoda prikazane u *Regulama*, osobito one koje se tiču odgoja i ponašanja za stolom, svjedoče o Mulihovoj prosvjećenosti i učenosti, poznavanju higijene i pedagoških metoda koje su na razini današnjih saznanja.

Na kraju, treba primijetiti da djela kao što su *Regule* svjedoče o retrofleksiji književnosti - književnost je odraz društva, ali taj odraz istodobno odražava natrag na društvo, povijest ili kontekst. Mulih opisuje ponašanja ljudi oko sebe ali isto tako svojim *Regulama* pokušava na te iste ljude utjecati putem književnosti i mijenjati njihove navike.

Možemo zaključiti da je u Banskoj Hrvatskoj prosvjetiteljstvo u 18. stoljeću uzelo popriličnog maha. Autori, većinom vezani uz crkvene redove, pisali su prvenstveno s funkcijom obrazovanja zaostalog puka. Na taj način se brinu za duhovne i svjetovne potrebe naroda, te kroz svoja djela pokušavaju izravno utjecati na vrijeme u kojem žive, pa tako i na mijenjanje vlastite svakodnevice.

6. PRILOZI

Tablica 1 – Elementi svakodnevnice (hrana) u Regutama roditelov i drugih starijih i Regutama dvorjanstva

REDNI BROJ	NAZIV	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	juha	Mersko je z mastjum ali juhum stolnjak polevati (47)	1
2.	kost	Košćice vendar črešnjeve (46), iz kosti mozg cmerkati, ali kosti po pesje oglabati (48)	3
3.	kruh /hleb	Kada kruha ali kaj takvoga na stol komu podaješ (43), Kruha z rukom ne tergaj (44), ako moraš kruha vrezati (46), vsega hleba guliti ali obeliti (46), masne ruke na kruh (47), ne pristoji se z jestvinum niti kruhom vsa vusta tak naputiti (47), žlicum ali kruha založajem čisto posnažiti (48),obilneh jestvinah i nepečenom kruhu (48)	8
4.	marščica /blago	Polje, vinograde, verte, marščicu , blago , živat, opravu, hranu (12)	1
5.	mast	Nož i perste, ako su masni ..vu grabljenju masnih (46), Mersko je z mastjum ali juhum stolnjak polevati (47), masne ruke na kruh (47)	4
6.	meso	Lepše z nožem meso odlepiti (47)	1
7.	nož	Ne pristoji se z nožem ali vilicami (34) nego ga z nožem pošteno reži (44), tak nož i perste (46), vu koje nož ali vilice onda imaš (46), ako bi na nožu ali na vilice vu zube nosil (46), lepše z nožem meso odlepiti...ter onako na nožu vu usta postaviti (47), složiti nož , vilice i žlice, ter z rubcem pokriti (49)	8
8.	pero i slamica	Ako je potrebno, tak s perom i slamicum , ter i onda z rubcem vusta na stran obrnjena zakriti (34)	1
9.	polje	Polje , vinograde, verte, marščicu, blago, živat, opravu, hranu (12)	1
10.	soljenka	Najpervič solenku na njega postavi (42)	1
11.	stolnjak	Kad si stolnjak na stol prestrel (42), mersko je z mastjum ali juhum stolnjak polevati (47), ali nje z stolnjakom obrisati (47)	3

12.	tanjur	To ne podaj iz ruke, nego iz tanjera (43), za vsakum jestvinum navada je tanjere premeniti (44), izvaditi i na tanjer postaviti (46), ali na tanjer postaviti (46)	4
13.	vilica	Ne pristoji se z nožem ali vilicami (34), Žlice i vilice posluže (46), vu koje nož ali vilice onda imaš (46), ako bi na nožu ali na vilice vu zube nosil (46), složiti nož, vilice i žlice, ter z rubcem pokriti (49)	5
14.	vino	Vina po malo piti, ter vsigdar k vinu malo vode primeštati, koja vinu včini gingaveše (48), najmre napitka vina zderžavaju (49)	4
15.	vinograd	Polje, vinograde , verte, marščicu, blago, živat, opravu, hranu (12)	1
16.	voda za pranje ruku	Kad si za ruk vmivanje vodu donesel (43)	1
17.	zdjela	Kada zdele iz stola odnašaš (43), i ako si kaj iz zdele izvadil ter pridihaval...kajti ni onoga več vu zdelu ne makni (45), kada za te kaj iz zdele vadiš (47), da bi vu zdele jestvine zevsema nikaj ne ostalo; ar nê lepo zdelu (48)	6
18.	žlica	Žlice i vilice posluže (46), zdelu z žlicum ali kruha založajem čisto posnažiti...ki zdelu posnaže (48), složiti nož, vilice i žlice , ter z rubcem pokriti (49)	4

Tablica 2 - Čestotnost pojavljivanja elemenata svakodnevnice (hrana i piće) u Regulama roditelov i drugih starešeh i Regulama dvorjanstva

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV
1.	8	kruh/hleb; nož
2.	6	zdjela
3.	5	vilica
4.	4	mast; tanjur; vino; žlica
5.	3	kost; stolnjak
6.	1	juha; marščica/blago; meso; pero i slamica; polje;

		soljenka; vinograd; voda za pranje ruku
--	--	---

Tablica 3 – Elementi svakodnevnice (stanovanje) u *Regulama roditelov i drugih starih i Regulama dvorjanstva*

REDNI BROJ	NAZIV	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	hiža	Pri svoje hiže naj ne derže (11), neopravlenom ne pristoji se po hiže hoditi (31), gosodar hiže najbolje, da more druge od svoje hiže spametno i pošteno otpraviti (45), za tem Bogu i hiže gospodaru (49)	5
2.	kip raspetoga Krista	Dobro bi bilo detetu kip raspetoga Kristuša večkrat pokazati (13)	1
3.	koritce	nego posebno, na stran, vu zipku ali koritce (10)	1
4.	stol	Z drugemi stol , jestvina, sad nova oprava (16), kak jutro, večer, pri stolu , ali na vulice (24), idući k stolu , pred jelom moleč (32), deržanje k stolu dvorečega (42), Kad si stolnjak na stol prestrel (42), donesi i na stol ali na stran postavi (42), jestvine nosač ali iz stola vadeč (43), kaj kom pri stolu sedečemu menjka (43), Kada kruha ali kaj takvoga na stol komu podaješ (43), deržanje pri stolu sedečega(44), na stol se nalegati ne pristoji (44), ako si koga k tvojemu stolu pozval (44), pod stol nikad ne hitaj (45), ali pod stol ispljunuti (46), al k stolu služeče, pregledati (46), pri stolu potrebna je snaga (47), drugem podavati ali ga na stolu ostavljati (48), navlastito pri stolu čuvaj se serditosti (48), pak onako ali na stolu ostaviti (49), z dopuščenjem od stola gorestat (49)	19
5.	stolica	Ruke polejal i stolce primeknul (43)	1
6.	zipka	nego posebno, na stran, vu zipku ali koritce (10)	1

Tablica 4 - Čestotnost pojavljanja elemenata svakodnevnice (stanovanje) u *Regulama roditelov i drugih starešeh* i *Regulama dvorjanstva*

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV
1.	20	stol
2.	5	hiža
3.	1	kip raspetoga Krista; koritce; stolica; zipka

Tablica 5 – Elementi svakodnevnice (moda) u *Regulama roditelov i drugih starešeh* i *Regulama dvorjanstva*

REDNI BROJ	NAZIV	NAVODI IZ DJELA	UKUPNO
1.	hlače	Kad si med durgemi, hlačnjaka ne nateži niti hlač ne popravljaj (39)	1
2.	hlačnjak (remen)	Kad si med durgemi, hlačnjaka ne nateži niti hlač ne popravljaj (39)	1
3.	mast	Z mastjum mazati (38)	1
4.	oprava	Z drugemi stol, jestvina, sad nova oprava (16), ali vu pristojne oprave (19), da se ovak iz ove zvunske i oprave telovne (29), pokehdob iz zvunske oprave (38), vsu opravu iza sebe postaviti...prez oprave se s drugima šaliti (50)	6
5.	rubac	Ako je potrebno hraknuti al se seknuti, tak se, z rubcem zakriven (34), i pogazi ali vu rubec primi (34), ter i onda z rubcem vusta na stran obrnjena zakriti (34), z desnum rukom i rubcem vusta zakrivši (46), pervo z rubcem obriši (46), složiti nož, vilice i žlice, ter z rubcem pokriti (49)	5
6.	rubacha	Prez rubache nê pošteno ni sigurno (50) a rubache ne bi bilo čas poiskati (51)	2

Tablica 6 - Čestotnost pojavljanja elemenata svakodnevnice (moda) u *Regulama roditelov i drugih starešeh* i *Regulama dvorjanstva*

REDNI BROJ	ČESTOTNOST POJAVLJIVANJA	NAZIV
1.	6	oprava
2.	5	rubac
3.	2	rubачa
4.	1	hlače; hlačnjak; mast

7. LITERATURA I IZVORI

1. Anonim, 1967. *Čini barona Tamburlana*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 20 – Komedije XVII i XVIII stoljeća, priredio Marko Fotez, Zagreb.
2. Baloban, Stjepan, 1997. *Mulih kao kazuist*, Bogoslovska smotra, Vol.67 No.1, Zagreb.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51065
3. Braudel, Fernand, 1992. *Strukture svakidašnjice. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, Zagreb.
4. Brezovački, Tito, 1973. *Diogeneš u Dramska djela. Pjesme*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 22, priredio Branko Hećimović, Zagreb.
5. Brezovački, Tito, 1951. *Matijaš Grabancijaš dijak*, u: *Stari pisci hrvatski*, knjiga 29, priredio Milan Ratković, Zagreb.
6. Brezovački, Tito, 1973. *Sveti Aleksi u Dramska djela. Pjesme*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 22, priredio Branko Hećimović, Zagreb.
7. Dukat, Vladoje, 1928. *Prilozi za povijest kulture u Hrvatskoj u 18. stoljeću*, Naroda starina, Vol.7 No.16, Zagreb.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=92236
8. Frangeš, Ivo, 1987. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana.
9. Franičević, Marin – Švelec, Franjo – Bogišić, Rafo, 1974. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 3 – Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Zagreb.
10. Fuček, Štefan, 1735. (pretisak 2000.), *Historie* (o pijančevanju, o tancanju: str. 28.-30, 333.-335), Zagreb.
11. Galinec, Franjo, 1934. *Tko je bio književni mecena Mulihov? Prilog za povijest postanja Mulihova djela "Posel apoštolski"*, Naroda starina, Vol.13 No.34, Zagreb
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=104397
12. Krčelić, Baltazar Adam, 1969. *Annuae (Godina 1749., Godina 1752., Godina 1753., Godina 1754 Godina 1755., Godina 1758., Godina 1761., Godina 1763., Godina 1765., Godina 1766.)*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 3 – Hrvatski latinisti II. Pisci 17-19 stoljeća, priredili Veljko Gortan i Vladimir Vratović, Zagreb.
13. Mulih, Juraj, 2002. *Regule roditelov i drugeh starešeh i Regule dvorjanstva*, Zagreb
14. Novak, Slobodan Prosperov, 2004. *Povijest hrvatske književnosti, svezak I.*, Zagreb
15. Sarti, Raffaella, 2006. *Živjeti u kući. Stanovanje, prehrana i odijevanje u novovjekovnoj Europi (1500.-1800.)*, Zagreb.
16. Vodnik, Branko, 1913. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 1: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Zagreb.

